

Сідак В.С.
член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник НОЦ НА СБУ

Сідак В.С.
Член-корреспондент Национальной академии педагогических наук Украины
Доктор исторических наук, профессор,
главный научный сотрудник НОЦ НА СБУ

Volodymyr S. Sidak
Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine
PhD of Historical, Professor,
chief research associate SOC NA SSU

Механізм рефлексивного управління в інформаційно-психологічних операціях спецслужб (історичний аспект)

Механизм рефлексивного управления в информационно-психологических операциях спецслужб (исторический аспект)

Reflexive control mechanism in information-psychological operations, special services (historical aspect)

Анотація. В статті розкривається механізм рефлексивного управління в інформаційно-психологічних операціях спецслужб, показані процедури моделювання і реалізації маніпулятивних та дезінформаційних акцій. Містяться рекомендації щодо особливостей застосування механізму рефлексивного управління.

Ключові слова: механізм, рефлексивне управління, рефлексія, інформаційно-психологічні операції, моделювання, маніпулювання, дезінформація, технології, процедури.

Аннотация: В статье раскрывается механизм рефлексивного управления в информационно-психологических операциях спецслужб, показаны процедуры моделирования и реализации манипулятивных и дезинформационных акций. Даются рекомендации относительно особенностей применения механизма рефлексивного управления.

Ключевые слова: механізм, рефлексивне управління, рефлексія, інформаційно-психологічні операції, моделювання, маніпулювання, дезінформація, технології, процедури.

Summary: The article reveals the mechanism of reflexive control in information and psychological operations, special services, showing the simulation procedure and the implementation of manipulation and disinformation shares. Recommendations regarding the specific application of reflexive control mechanism.

Keywords: mechanism, reflexive control, reflection, information and psychological operations, modeling, manipulation, disinformation, technologies, and procedures.

Постановка проблеми. На сучасному етапі перед українською державою постає ціла низка викликів як зовнішніх, так і внутрішніх, які становлять загрозу для політичної, економічної та інформаційної безпеки, територіальної цілісності, обороноздатності та державного суверенітету. Сьогодні в межах гібридної війни проти України, спецслужби російського агресора здійснюють проти нашої держави широкомасштабні інформаційно-психологічні операції (ІПО) з використанням брудних пропагандистських, маніпулятивних та дезінформаційних технологій.

Слід нагадати, що інформаційно-психологічні операції як складові інформаційної боротьби, в діяльності військових і спеціальних відомств, інших державних та політичних структур відомі з давніх давен.

З історії проблеми відомо 4 основні напрямки інформаційно-психологічного впливу на супротивника: 1.Розклад усього хорошого і стабільного, що є у противника. 2. Розпалювання протиріч, конфліктів і зіткнень у його рядах. 3. Перешкода усіма засобами діяльності керівництва. 4.Компрометація останнього. [1]

Як відомо, реалізація зазначених напрямків вирішується шляхом дезінформування об'єкта впливу та маніпуляції його свідомістю. Відтак, ефективність названих заходів значно збільшується у разі успішного здійснення з боку суб'єкта рефлексивного управління об'єктом впливу. Природно, що дану проблему мають знати теоретики і практики вітчизняних спецслужб для успішної протидії противнику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема рефлексивного управління в інформаційно-психологічних операціях (ІПО) у процесі інформаційного протистояння в суспільстві і на міждержавному рівні привертала увагу ряду дослідників, серед яких: В. Лефевр, Є. Смирнова, А. Сопіков, Г. Смолян, А. Переверзев, В. Тулубко, М. Іонов, С. Расторгуєв. Зазначені науковці зупинились переважно на загальнотеоретичних питаннях проблеми рефлексивного управління у сферах дипломатії, економіки, педагогіки і в певній мірі у сфері оборони. Автором у попередньому номері журналу опублікована стаття щодо сутності рефлексивного управління в ІПО спецслужб.

Разом з тим, **не знайшло всебічного висвітлення питання щодо**

механізму рефлексивного управління в інформаційно-психологічних операціях спецслужб.

Метою статті є: розкриття сутності механізму рефлексивного управління в інформаційно-психологічних операціях спецслужб (розвідки та контррозвідки), висвітлення його складових та особливостей застосування.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою моделювання ШСО, як й інформаційно-психологічного протиборства в цілому, є реалізація підходу, котрий базується на багатократному відображенні у сторони, що приймає рішення, уявлень про можливості і цільові настанови протидіючої сторони. Цей підхід лежить в основі рефлексивного управління. Про його сутність досить вдало сказав математик В. Лефевр: «Специфіка рефлексивного управління полягає в тому, що супротивникові нав'язується не саме рішення, а підстави, з яких він виводить визначене іншим супротивником рішення».[2]

В основі рефлексивного управління лежить одна специфічно людська здатність, що є однією зі сторін особистості.

Як відомо, особистість загалом становить органічну триєдність самостійності, соціальності і свідомості. Ці властивості особистості є її найбільш важливими складовими, і саме вони відрізняють її від будь-якого живого організму. Уявити собі функціонування кожної із цих трьох складових окремо просто неможливо. Проте це не означає, що вивчити і зрозуміти роботу цілого (чи-то механізм, чи-то особистість) можна, не вивчивши кожну з його складових. Здатність людини до багаторазового відображення досить складних структур є компонентом свідомості особистості. Властивість відображати дійсність (до неї належить і внутрішній світ людини) є однією з найбільш необхідних (хоч і не достатніх) у колективній діяльності людей. Це твердження ґрунтується на тім, що групова діяльність неможлива без розуміння партнерів, а розуміння, у свою чергу, неможливе без відображення їхнього внутрішнього світу у власній свідомості. Таким чином, здатність до відображення внутрішнього світу людей є однією з найважливіших соціально-психологічних характеристик особистості і тому вивчається в межах соціальної психології. Наочною моделлю багаторазового відображення можуть бути відомі набори «мотрійки», де одна в іншу вкладаються дерев'яні ляльки, що відтворюють усі деталі (крім розмірів). Тут у цілому відбивається частина, а в частині - ціле. Подібну побудову ми знаходимо в багатьох сферах людської діяльності і творчості.

Відображення одного міркування в іншому міркуванні - це відображення частини в цілому. Часто й густо в житті чуємо: «я одразу зрозумів, чого він хоче; мені стали зрозумілі його плани». Іноді в літературі зустрічаються такі гіперболізовані висловлювання, як «я читав його думки, як у книзі», «я бачу його наскрізь» і т.д. У всіх цих випадках у більш-менш явній формі вказується на відтворення деяких задумів, рішень, стратегій, міркувань однієї людини іншою. Якщо говорити науковою мовою, то міркування за іншу особу, здатність зрозуміти, що думають інші люди, називається рефлексією. Іншими словами, це процес подвійного, потрійного і більше, дзеркального взаємовідображення суб'єктів, змістом якого є відтворення особливостей один одного.

Отже, в житті така властивість як рефлексія, існує. Тепер є потреба проаналізувати її більш детально та розглянути різні прояви рефлексії. Є кілька

характеристик цієї властивості, а саме: глибина, обсяг, складність та істинність.

Глибина рефлексії. Відображення внутрішнього світу іншої людини є найбільш простим випадком рефлексії, але якщо відображений внутрішній світ сам уже містить чийсь внутрішній світ, то слід вважати, що глибина рефлексії збільшилася. Кількість таких вкладених один в одного внутрішніх світів визначає глибину кількісно. Якщо роздум має вигляд: *Я думаю, що ти про мене погано будеш думати після цієї сварки*, то тут наявні два об'єкти, вкладені один в одного: «Я думаю...» і «ти... будеш думати» (це другий рівень глибини рефлексії). У такий спосіб можна продовжувати приклади дуже довго.

Обсяг рефлексії. Це коли міркування відбувається одразу за двох.

Складність рефлексивного міркування. Як говорилося вище, глибина й обсяг рефлексії визначалися з огляду на факт міркування за кого-небудь без врахування того, довге саме міркування чи коротке, має воно альтернативи вирішення чи ні, велика кількість предметів, про які йде міркування, чи ні. Є підстави назвати ці характеристики міркування його складністю.

Як відомо, всі характеристики рефлексії – глибина, обсяг і складність – взаємопов'язані. І тому існує узагальнююче поняття – потужність рефлексії.

Істинність рефлексивного міркування. Ведучи мову про рефлексію, необхідно сказати про ще один її параметр, а саме істинність. Зрозуміло, що міркуючи за когось іншого, людина може це робити відповідно до дійсності, тобто об'єктивно відображати хід думок іншої людини, або ж помилятися, спотворюючи дійсність [3].

Усе сказане вище свідчить про важливість рефлексії для розуміння людиною іншої людини, а отже, і для побудови на її основі бажаної лінії поведінки в інтересах встановлення дружніх відносин, організації взаємодії в ході вирішення спільних питань, тощо. Або ж створення на тій же основі певних умов та задіяння відповідних механізмів рефлексивного управління поведінкою людини.

З давніх-давен рефлексивне управління використовувалось полководцями у військовій справі. Добре відомі приклади, коли на одному з флангів ними ведуться активні бойові дії, тоді як на другому – непомітно й поволі готується вирішальний удар. Ці маніпуляції мають на меті змусити противника думати, що основні дії будуть розвиватися не там, де це намічається провести насправді [4,5].

У основі управління противником лежить «передача» йому інформації, яка стимулювала б прийняття ним рішень, об'єктивно вигідних (бажаних) «управляючій» стороні. При цьому можуть бути використані: силовий тиск; формування інформації про обстановку для прийняття рішення; формування інформації для продукування противником нової мети дій, досягнення якої потребує додаткової підготовки, засобів і часу; передача інформації з метою впливу на відпрацьовані противником алгоритми вирішення завдань управління; вплив на момент прийняття ним рішень [6].

З давніх часів рефлексивне управління широко використовувалось не тільки у військовій сфері, а й у діяльності спеціальних служб, а саме: при здійсненні ними оперативних заходів, проведенні розвідувальних та контррозвідувальних операцій, в тому числі і їх складових – інформаційно-психологічних операцій.

Слід зазначити, що термін «рефлексивне управління» в теорії та практиці спецслужб вживається відносно недавно – приблизно з середини ХХ століття. Але

вже давно в їх історії відомі такі терміни як «оперативна комбінація», «оперативне дезінформування», «оперативна гра». За сутністю та механізмами проведення вони ототожнюються з «рефлексивним управлінням», оскільки фактично базуються на ньому. Так, **оперативна комбінація** – це комплекс підпорядкованих єдиному замислу розвідувальних чи контррозвідувальних заходів, які включають в себе прихований, цілеспрямований вплив (шляхом створення відповідних умов) на супротивника чи його прибічників, з метою спонукання (примушення) їх до певних дій, що сприяють вирішенню поставленого ініціатором завдання [7].

Дослідники проблеми рефлексивного управління Є.Е. Смірнова і А.П. Сопіков, щоб показати механізм його реалізації, взяли як приклад, цікаву історію, описану в книзі В. Пікуля «Пером і шпагою» [8,9].

Під час Першої світової війни німецький морський офіцер в одному прибалтійському містечку познайомився з чарівною кельнеркою. Через деякий час, вони стали довіряти один одному, вона передала йому портфель нібито її колишнього коханого, який втік кілька місяців тому. Німецький офіцер знайшов у ньому плани мінних полів, що перекривали шлях до Фінської затоки. Він передав ці карти до свого штабу. Штаб вирішив перевірити документи, для чого провів кілька суден цим шляхом. Після того, як вони повернулися благополучно, у штабі повірили, що карти справжні. На основі цих карт було розроблено операцію зі знищення російського флоту. Ескадра німецьких кораблів уночі пішла зазначеним у картах фарватером, але раптом один за одним прогрімало кілька вибухів. Спочатку думали, що десь ходить російська субмарина, що це випадковість, і продовжували йти вперед, хоча втратили три новітніх міноносці. Коли кораблі ввійшли в затоку, то виявилось, що флоту, який потрібно знищити, і сліду немає. Повертаючись, ескадра пішла тим самим шляхом, оскільки командири були впевнені, що карти правильні, а вибухи на шляху в затоку випадкові. Однак на зворотному шляху її чекали ще більші втрати: ескадра була позбавлена ще чотирьох кораблів. Тоді німці зрозуміли, що їх обманули. Коли вони прийшли арештувати кельнерку, то знайшли порожню квартиру. Рибка вислизнула з рук. Російська розвідниця на прізвисько «Ревельська Анна», «за одну ніч пустила на дно сім кращих кораблів кайзера».

Очевидно, що так блискуче розбити флотилію кайзера вдалося за допомогою документів, підкинутих німецькому штабові. Проте зрозуміло, що просто самі документи нічого не вирішували. Операція виявилася успішною тому, що була продумана до дрібниць. Суть її зводилася до керування міркуваннями німецьких штабістів.

Аналізуючи хід міркувань російського й німецького штабів (і в першу чергу їх спеціальних органів) у цій операції, можна побачити наступне. Міркування росіян було у принципі таким: *ми даємо німцям карту мінних полів, і вони думають, що ми не знаємо, що вона їм відома*. Складаючи план операції, росіяни врахували можливу недовіру й міркували на один ранг рефлексії глибше (2-й рівень рефлексії), а саме: *німці подумують, що ми їх обманюємо, і будуть перевіряти шлях у мінних полях, тому тимчасово ми його розчистимо*. Коли перевірка була проведена, росіяни знову замінували ці води. Рівень рефлексії німців виявився нижче рівня росіян і вони не передбачили можливості саме таких замислів і дій супротивника. Таким чином, за допомогою рефлексивного управління було вдало здійснено одну з морських операцій російського флоту [8].

Звичайно, названа праця В. Пікуля є художнім твором і її автор міг довільно подавати розвиток описаних подій. Але важливим є те, що ним досить чітко показана технологія рефлексивного протистояння двох супротивних військових спецслужб.

Для усвідомлення ефективності механізму рефлексивного управління в ШсО спецслужб є потребою з'ясувати одне важливе питання: якими можливостями вони мають володіти для належної імітації мисленневої діяльності супротивника? Чи здатні вони і в якій мірі передбачити можливі варіанти поведінки супротивника в тій або іншій конкретній обстановці? Очевидно є усі підстави дати позитивну відповідь. Виголосити зворотне - означає перекреслити можливості наукового прогнозування, відмовитися від наступальної тактики в боротьбі з розвідками супротивника.

Якими ж повинні бути поінформованість та інтелектуальні здібності співробітників спецслужб, які б дозволили їм «заглянути у світ» супротивника – і зробити достовірні висновки? На це питання однозначно відповісти не можна. Усе залежить від специфіки конкретної ситуації. Якщо виходити з реальної дійсності, із практики боротьби спецслужб супротивників між собою, то виявиться, що більшість успішно проведених заходів будувалася не на абсолютному, а на відносному знанні супротивника. Знати усе про супротивника не можливо. Наявні фактичні дані про супротивника й інші елементи оперативної обстановки доповнюються, як правило, прогнозами на підставі інформації, отриманої аналітичним шляхом.

Принагідно показати це на конкретному прикладі із спогадів колишнього контррозвідника П. Смірнова. Приймаючи рішення про проведення дезінформаційної акції з метою виявлення агентури супротивника, співробітники військової контррозвідки країни «А» виходили з таких обставин:

- війська країни «А», що дислокуються за відповідними угодами на території іншої (дружньої) країни «Б», є об'єктом розвідувальної діяльності спецслужб третьої вороже налаштованої країни «В»;
- у районах розташування військових об'єктів (ракетних підрозділів) супротивник, очевидно, має свою агентуру;
- якщо супротивникові навмисно повідомити, що на одній із висот розпочинається будівництво військового об'єкта (змінено пропускний режим у районі будівництва, підвозяться залізобетонні конструкції, ведуться підривні роботи), то для перевірки цього повідомлення він скористається насамперед своїми легальними можливостями;
- якщо легальні можливості супротивника паралізувати силами військової контррозвідки й командування військового угруповання країни «А» в країні «Б», то він буде змушений використовувати свою агентуру для перевірки отриманих даних.

Міркуючи таким чином, оперативні працівники створили модель майбутньої діяльності супротивника стосовно обстановки й відповідно до неї розробили і план оперативних заходів. Як показала реалізація дезінформаційного задуму, сподівання виправдалися. Супротивник діяв так, як цього бажали ініціатори. Поставленої мети було досягнуто.

Із наведеного прикладу видно, що співробітники військової контррозвідки

виходили лише із загальних даних про супротивника, з його розвідувальних потреб, відповідно до яких і підготували дезінформаційний матеріал (підставу для прийняття супротивником рішення діяти).

Зі сказаного випливає і другий висновок: оперативні працівники-контррозвідники в такій ситуації виявилися в інтелектуальному аспекті кращими за супротивника. Останній не зміг передбачити можливість дезінформації і використати її на свою користь: не прийняти отриману інформацію або нав'язати контррозвідці країни «А» «оперативну гру» й «завантажити» її марною роботою на тривалий термін [10].

Для позначення інтелектуальних можливостей сторін в подібних ситуаціях В. А. Лефевр уводить термін «ранг рефлексії», що визначається кількістю «вкладених» у кожного, хто бореться, моделей. Іншими словами, ранг рефлексії з інформаційного погляду виражає ступінь поінформованості учасників один про одного і про середовище, в якому відбуватимуться події (взаємодія, боротьба), з організаційного погляду – здатність суб'єкта (суб'єктів) доцільно використовувати наявну інформацію для відтворення процедури прийняття рішення супротивником, змісту самого рішення і для вироблення власного плану дій [3].

Оскільки ранг рефлексії виражає потенційні інтелектуальні можливості сторін, задіяних у протиборчій ситуації, то він може бути критерієм в оцінці оперативної обстановки і прийнятті рішення. Саме в цьому вбачається велике практичне значення логіки рефлексивних ігор для оперативної діяльності спецслужб взагалі і для дезінформаційної зокрема.

Ранг рефлексії супротивників може бути виражений певним коефіцієнтом.

1. Допустимо, що ранг рефлексії супротивників дорівнює 0.

За такої оцінки (співвідношення інтелектуальних можливостей сторін) супротивники не імітують міркування один одного. Причини можуть бути різними: відсутність інформації, нездатність суб'єкта скористатися наявною інформацією через фізичний або психічний стан, або через те, що якісні характеристики інформації унеможливають користування нею, і т.д.

Рішення в таких ситуаціях приймають супротивники в умовах, коли навмисний вплив або відсутній, або він не ефективний, не відчутний. Кожний керується своєю стратегією, кожен діє відповідно до обстановки, базуючись на сформованих загальних уявленнях про тактику дій можливо наявного, уявного супротивника. Схема міркування може бути приблизно такою: супротивник (С) думає, що тут може діяти контррозвідка, потрібно бути уважним, обережним і т.ін.; контррозвідник (К) думає, що тут може бути агентура супротивника, треба діяти з урахуванням цієї обставини як реальної.

Подібних життєвих ситуацій у діяльності як розвідувальних, так і контррозвідувальних органів буває безліч. Нерідко контррозвідники обмежуються тільки спостереженням за об'єктами зацікавленості, не впливають на процес прийняття ними вигідних ініціатору рішень. Іншими словами, рефлексивне управління відсутнє.

З оперативного погляду такі ситуації малоефективні для вирішення контррозвідувальних завдань.

2. Допустимо, що ранг рефлексії не однаковий: ранг рефлексії супротивника (розвідника, агента, органу розвідки і т. ін.) дорівнює 0,

контррозвідника 1.

У цій ситуації супротивник за якимись причинами не має у своєму розпорядженні конкретних даних про те, як контррозвідник буде або будуватиме хід свого міркування, приймаючи рішення про протидію його розвідувальній або іншій підривної діяльності. Він діє так само, як і в першому випадку.

Оскільки ранг рефлексії контррозвідника вищий, він здобуває перевагу (завдяки своїй поінформованості і т. д.) - можливість відтворити процес мислення свого супротивника і, отже, передбачати його поведінку відповідно до обстановки.

Схема міркувань сторін:

С.- «у цих умовах варіант дій № 1 має переваги порівняно з варіантом дій № 2, отже, обираю варіант № 1».

К.- «С. вважає, що варіант дій № 1 має переваги над варіантом № 2, отже, він обере варіант №1. У цьому випадку приймаю рішення з урахуванням того, що С. діятиме відповідно до варіанту 1».

У цій ситуації перевага К. над С. у ранзі рефлексії дасть К. й іншу перевагу. Припустимо, що обраний супротивником варіант дій № 1 не бажаний, явно не вигідний контррозвідникові (немає реальних можливостей для запобігання шкідливим наслідкам діяльності супротивника і т.ін.). Знаючи спосіб міркувань супротивника й методику прийняття ним рішення, оперативний співробітник може визначити ті умови, що вплинуть на вибір супротивником вигідного ініціатору рішення.

Така підстава «готується» і направляється за призначенням за допомогою оперативних або інших засобів. Причому підстава може бути як істинною, так і неправдивою. У цій ситуації спостерігаються елементи однобічного рефлексивного управління.

Перед кожною спецслужбою стоїть завдання: довідатися про супротивника якнайбільше й максимально обмежити його знання, його ступінь поінформованості про власні можливості та плани, про таємниці, що охороняються, тощо.

Відомо, що оперативні ігри (в тому числі й радіоігри) ефективні для тих, хто їх розпочав, у тому випадку, коли використання виявленого джерела інформації супротивника залишатиметься для нього невідомим. Як тільки супротивник розгадував задум протилежної сторони він або використовував оперативну гру на свою користь, або припиняв її. Передані ініціатором у процесі гри дезінформаційні матеріали втрачали будь-який сенс.

Слід зупинитись на відомих із історії спецслужб розробках здійснюваних контррозвідкою. Тут найбільше рельєфно виступає аналізована ситуація. Контррозвідувальні підрозділи мають перед собою уже виявленого супротивника. На тій або іншій стадії розробки вони володіють про нього певним обсягом інформації. Процес однобічного впливу (рефлексивного управління) можливий доти, доки об'єкт розробки не має даних про те, що ним займається контррозвідка. Умови для введення його в оману в цей період, а отже, і для повного вирішення оперативних завдань є найбільш сприятливими.

За допомогою неправдивої інформації в об'єкта розробки можуть сформуватися помилкові уявлення про різні елементи обстановки: про ступінь довіри йому з боку адміністрації за місцем роботи, про кваліфікацію оперативних співробітників, їхнє відношення до дорученої справи, про діяльність

контррозвідувального органу в тому середовищі (на тому об'єкті), у якому він перебуває, про адміністративно-правовий захист секретів на об'єкті, режим проживання і т.д. Це присипляє пильність супротивника, змушує його діяти більш відкрито, що у свою чергу дає можливість контррозвідникам документувати його ворожу діяльність або припинити її.

Подібним чином може бути створений неправдивий авторитет джерела, з якого об'єкт розробки «черпає» розвідувальну інформацію, та вирішено багато інших завдань.

Виникає питання: чи буде об'єкт розробки в цій ситуації намагатися виявити неправдиву інформацію? Безперечно, буде. По-перше, завдяки своїй розвідувальній підготовці супротивник маскує протиправну діяльність; по-друге, усі зв'язки, інформація, що здобувається, та інше перевіряються, що, як правило, виражається в активних діях (тут може бути застосована і провокація, і шантаж, та інші заходи психологічного і фізичного впливу).

Усе це разом узятє впливає на діяльність контррозвідки, враховується (або принаймні повинно враховуватися) нею в організації дезінформаційної роботи. Водночас такий вплив супротивника не можна визнати рефлексивним управлінням, оскільки він має загальний, захисник характер.

Слід зауважити, що протистояння спецслужб може відбуватися в найбільш складних умовах, коли кожна зі сторін приймає рішення під сильним взаємним впливом рефлексивного характеру.

Наприклад: ранг рефлексії супротивника дорівнює 1, контррозвідника – 2.

Кожна зі сторін, задіяних у конфлікті, фактично здатна імітувати процес прийняття рішення іншою стороною, більше того, обидві сторони здатні взаємно впливати на цей процес. Кожна сторона прагне шляхом «просування» певної інформації (дезінформації) підштовхнути супротивника до прийняття помилкового рішення.

При ранзі рефлексії, що дорівнює 1, супротивник виходить не тільки із загальних уявлень про діяльність, скажімо, контррозвідувального органу, він керується також інформацією про те, що сам є об'єктом уваги цього органу [10].

Таких ситуацій у діяльності розвідки та контррозвідки можна знайти чимало. Найбільш типовими з них, на думку автора, є дії розвідників-дипломатів після виявлення за собою зовнішнього спостереження або розшифрування інших заходів контррозвідки; дії розвідників і агентів супротивника, що прибули до країни під іншим прикриттям, на зустрічах з офіційними представниками державних установ або іншими громадянами, яких вони помилково приймають за осіб, котрі мають відношення до контррозвідки. До цього можна віднести дії інших злочинних елементів, зацікавленість якими з боку контррозвідки перестала бути для них секретом із тих чи інших причин. Дії супротивника в цих умовах можуть бути різноманітними: спроби уникнути зовнішнього спостереження, припинення злочинної діяльності повністю або на певний термін, застосування нових, не відомих контррозвідці прийомів маскування, перехід на нелегальне становище і т.д.

Якими б різноманітними не виявилися вжиті супротивником заходи, усі вони мають дві мети: забезпечення особистої безпеки і створення сприятливих умов для реалізації злочинного задуму. Реалізувати такі цілі у принципі можна двома шляхами: бездіяльністю й активними діями.

Бездіяльність може бути виражена в тому, що супротивник відмовиться на якийсь термін робити те, що його компрометує, що може підсилити стосовно нього підозри контррозвідки або дати їй у руки докази його ворожої діяльності. Тому він переводить увагу на такі дії, що є не тільки дозволеними, правомірними, але й вигідно характеризують його, спростовують його належність до розвідувальних служб. Супротивник дезорієнтує контррозвідку своєю поведінкою, він демонструє пасивність, «байдуже» ставитися до обстановки, яка складається для нього, здавалося б, сприятливо, оскільки знає або обґрунтовано підозрює, що перебуває під спостереженням.

Бездіяльність як один із застосовуваних супротивником прийомів введення ворога в оману хоча і може виявитися ефективним у низці випадків, аж ніяк не вичерпує його можливості, а, безумовно, припускає проведення активних дій. Перевага активних дій виражається насамперед у тім, що вони дають змогу супротивникові за більш короткий термін забезпечити безпеку своїх сил і засобів та створити сприятливі умови для досягнення кінцевої мети підривної діяльності.

Активні дії виходять за рамки зовнішньої, відкритої поведінки супротивника. Вони відносяться переважно до законспірованої сфери діяльності і з інформаційного погляду процес негласної передачі контррозвідувальним органам дезінформаційних відомостей або матеріалів, зміст яких істотно впливав би на прийняття рішення цими органами.

Саме в цьому досить чітко проявляється суть рефлексивного управління, здійснюваного супротивником у ситуації протистояння, в якій сторони інформовані одна про одну.

Переваги контррозвідки в ранзі рефлексії забезпечує їй ті ж пріоритети, тобто можливість імітувати процес оцінки супротивником обстановки і прийняття ним рішення та можливість вибору шляхів впливу на цей процес на основі дезінформації. Відмінність полягає лише в тім, що контррозвідка також перебуває під рефлексійним впливом супротивника, що заснований на тих самих принципах.

У цьому випадку йдеться про «ігрову ситуацію», в якій кожна зі сторін прагне забезпечити собі перемогу не стільки в результаті матеріальних переваг, скільки за рахунок інтелектуальної переваги, оперативної майстерності [7].

Висновки:

1. Рефлексивне управління в інформаційно-психологічних операціях спецслужб (розвідки та контррозвідки) є різновидом оперативного мистецтва, де кожна із ворогуючих сторін прагне забезпечити собі перемогу за рахунок інтелектуальної переваги та оперативної майстерності.

2. В умовах сьогодення, працівники вітчизняних спецслужб мають не тільки добре знати цю особливу форму боротьби з противником, а й володіти механізмами її ведення, а також постійно удосконалювати наявний практичний досвід.

3. Вкрай важливо вивчати як історичний так і сучасний практичний досвід зазначеної боротьби з ворогом з метою творчого використання отриманих знань у повсякденній оперативній діяльності.

4. Виходячи із актуальності проблеми, доцільним видається проведення додаткових досліджень з систематизації і ранжирування загроз, методики їх ранньої діагностики і алгоритму нейтралізації. Не менш важливим напрямком подальших досліджень має стати більш глибоке опрацювання питань, пов'язаних з

інформаційно-психологічними операціями в контексті більш детального розгляду як кримінально-правової і кримінологічної їх складової, так і психологічного їх компонента.

Використана література:

1. Конрад Н.И. Сунь-Цзы. Трактат о военном искусстве. – М., Воениздат, 1950. – С. 42.
2. Лефевр В. А. Исходные идеи логики рефлексивных игр // Сб. статей «Проблемы исследования систем и структур»: Материалы конференции АН СССР. – М.: Изд. Научного совета по философским вопросам естествознания. Центр. бюро философских (методол.) семинаров АН СССР, 1965. – С. 73-78.
3. Лефевр В. А. Элементы логики рефлексивных игр // Сб. статей «Проблемы инженерной психологии». – Вып. 4. – Л., 1966. – С. 273-299.
4. Лефевр В. А. Конфликтующие структуры. – М.: Высш.школа, 1967.
5. Лефевр В. А., Смолян Г.Л. Алгебра конфликта. – М.: Знание, 1968.
6. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти). – Монографія. – К.: НУОУ, 2003. – С.249-255
7. Смолян Г. Л. Исследование операции – инструмент эффективного управления. – М.: Знание, 1967.
8. Смирнова Е.Є., Сопіков А.П. Рассуждение о рассуждениях (рефлексивность сознания личности) социальная психология личности. – Ленинград: «Знание», 1974. – С. 140-141, 148.
9. Пикуль В. Пером и шпагой. – Ленинград: Лениздат, 1972. – С. 686.
10. Смирнов П. Оперативные игры и дезинформация (воспоминания о прошлом). – М. 1980, - С. 10 -11, 14-16.